

VI. Управленето се основава на мнението: Дейвид Юм, Джеймс Медисън

През 1711, седем години след смъртта на Джон Лок, се ража Дейвид Юм. В своя труд "Трактат за човешката природа" ¹ той развива идеите на Лок в една теория за държавата. Тъй като хората са се отказали от способността си да използват сила при основаването на държавите, но не и от способността си да одобряват или да отричат, и понеже имат естествено влечение да зачитат мненията, да се съобразяват с мненията край тях, мнението се оказва, поради това, особено важно за държавните дела. Неоспоримата сила на съвпадащите мнения на частните лица поражда консенсус, който образува същинските основи на управлението. Крилатата мисъл на Юм гласи: "It ison opinion only that government is found" ². Всяка власт се основава единствено на мнението.

"Няма нищо по учудващо за онези, които се занимават с политическа философия, от лекотата, с която мнозинството бива управлявано от малцинството: и готовността, с която хората подчиняват чувствата и желания си на чувствата и желанията на правителството. Ако се опитаме да анализираме как става подобно чудо, ще открием, че управляващитене са в състояние да се опрат на нищо друго освен на мненията, на съгласието. Правителството се опира единствено на мнението и това важи както за най-деспотичните и милитаристични правителства, така и за най-разкрепостените и популистки." ²

С Дейвид Юм, перспективата от която се разглежда темата "мнение", бива изместена встрани от въздействието, което то оказва върху отделния човек, към влиянието на мнението върху правителството, едно виждане, което Макиавели разкрива пред владетелите. Вниманието на Джон Лок се насочва към обикновения човек, който в делничния си живот се подчинява на закона за мнението или репутацията, към неговия страх от неодобрение. Никой не е недосегаем, когато се сблъска с отрицанието на околните. Лок изследва човешката природа в най-общ план, в своя трактат, посветен на човешкия разум. Юм се интересува от правителството. Неговата изследователска сфера е дворот, управлението, политиката. Той проникновено описва санкциите, с които законът за мнението или репутацията, заплашва всеки, гръзнал да предизвика неодобрението на околните. Своя първи труд "Трактат за човешката природа" /A Treatise of Human Nature/ той далновидно публикува като анонимен. Но, наред с любовта към възвишения живот, той с не по-малко внимание от санкциите се отнася и към наградите, които очакват всеки, който бива приет и одобрен по законите на мнението.

Любовта към славата: Слънчевата страна на общественото мнение

Главата от трактата, посветена на общественото мнение /повече от десетилетие минава, докато този израз за пръв път бива използван през 1744

от Русо/, носи заглавието: „За любовта към славата“ /On the Love of Fame/ ¹. След като описва как добродетелта, красотата, богатството и властта, т.е. качества, които дават предимство на човека, като го карат да се чувства горд, и как бедността и несретата, от своя страна, го потискат, Юм продължава: "Покрай тези първични причини за гордостта и потиснатостта обаче, има и още една вторична причина. Последната се основава на мненията на другите и по същия начин въздейства върху нашето благоразположение. Нашият авторитет, нашият ранг, нашето име, всички те са солидни и значими основания за гордостта; дори останалите причини за гордостта, добродетелта, красотата и богатството, имат по-малко значение, когато мненията и оценките на околните не дават предимство на човека....И за най-способните и умни хора ще бъде трудно да следват своя разум, или влечение, ако същите са в противоречие с тези на своите приятели и делнични спътници" ⁴.

Юм, приет от висшите слоеве на обществото /той описва много образно какви предимства дават богатството и властта/, тук се изразява тъй, сякаш – нека използваме един меделерен социологически термин – става дума за положителното мнение на референтната група, той в по-малка степен има предвид обществеността, одобрението и неодобрението "на място". При все това, той си дава ясна сметка за въздействието, което оказва противопоставянето на човека на неговата непосредствена среда. "С този принцип – пише Юм – трябва да обясним единството в схващанията и мисленето на принадлежащите към дадена нация." ⁵ Той акцентира /в своя труд "Изследване върху принципите на морала"/ върху тази ориентация на хората към непосредствената им среда, но без да я разглежда като слабост: "Влечението към одобрение, зачитане и уважение от страна на другите, заслужава толкова по-малко упреци, колкото се оказва свързано с добродетелта, гения, трудолюбието и едно сърдечно и благородно съзнание. Обществото очаква от онзи, който иска да му се хареса, наред с всичко друго, и уважение, дори в незначителните неща, и никой не се учудва, че човек се облича с елегантни дрехи и се държи любезо в обществото, за разлика от времето, което прекарва в домашния кръг сред своето семейство". ⁶

До тук добре: Юм не се задържа дълго сред отрицателните от обществото, а по скоро сред онези, които са на "слънчевата страна", поради което му е малко трудно да очертае граничната линия, до която би могла да стигне любовта към славата: "В какво се състои тогава суетата, която човек с право схваща като грешка, или недостатък? Явно, преди всичко, в прекалено обръщане към личните предимства, заслуги и успехи, към една неудържима и непремерена жажда за възхвала и преклонение, които околните трябва да възприемат като...болезнени". ⁶ Юм е наясно, че разсъжденията му се отнасят преди всичко до висшите кръгове. Той отбелязва: "При хората от средна ръка ние одобряваме склонността към скромност." ⁶

Така Юм остава в своя труд, както съветва Лок за отношението между индивида и "обществеността", на "място", но в съвсем друг смисъл, много по-близък до обществеността, както Хабермас приема, че е била схващана от гърците. ⁷ В полезрението на обществеността попада всичко, което се случ-

ва, всичко е видно за всеки. В разговорите между гражданите нещата се обсъждат и добиват реалност. В спора между равни най-добрите се открояват и разкръщат своята същност – безсмъртието на славата... тъй полисът предоставя свободно поле за почетни награди: гражданите сякаш се държат като равен с равния, но...всеки се опитва да нанесе удар.... Добродетелите, чиито каталог кодифицира Аристотел, се подсилват единствено сред обществеността, като се утвърждават в нея." ⁸

При все това авторите, които пишат през XVIII в. за общественото мнение, или по-късно, не се присъединяват към приповдигнатия тон, с който Юм говори за обществеността като поле за отличия. Основната теза на Дейвид Юм – "Управлението се основава единствено върху мнението" става доктрина на бащите на нацията на САЩ. Тежестта на общественото мнение в политическата сфера най-сетне е призната. В същото време, обаче, ролята на индивида продължава да се оценява от гледната точка на Джон Лок.

Човек е боязлив и предпазлив

Един от бащите на американската конституция, Медисън, проникновено анализира във "Федералист" всички трактати, които основателите на САЩ са написали във връзка с конституционни въпроси през 1787/88. Той пояснява какво има предвид в твърдението си "всички правителства се основават върху мнението" – догмата присъства с пълна сила и образува фундамента на американската демокрация. Но, колко слаба и уязвима е, от друга страна, човешката природа, която трябва да гарантира този фундамент, защото: "ако е вярно – сочи Медисън – че всяка власт, всяко управление се легитимират от общественото мнение, като се опират на него, не по-малко вярно е, че силата на убежденията, мненията и степенята, с която мненията на всеки индивид определят практичкото му поведение, повлияват действията му, като зависят до голяма степен от представата му за това, какво мислят мнозинството хора. Разумът на човека, самият човек, е боязлив и предпазлив, винаги щом се почувства самотен, и става по-силен и уверен, щом усети, че много други хора мислят като него." ⁹

Тук откриваме онази реалистична оценка за човешката природа и нейното приложение в политическата теория, към която се връщаме през втората половина на XX в., – именно към това ни навежда методът на демоскопията, да търсим обяснения за всичко, което изглежда необичайно в системните ни изследвания.

Не славата, а заплахата привежда в действие спиралата на мълчанието

Когато сравним, как от една страна Джон Лок, или Джеймс Медисън, и от друга Дейвид Юм, анализират темата "индивидът и обществеността" – виждаме една сходна разлика, както по-рано при интерпретацията на ефекта на спътника във влака. "Да искаш да бъдеш на страната на победителя!" е

едното съображение, "Да не искаш да се изолираш" е другото. Обществеността, като сфера, в която човек се откроява, мотивира едните. Обществеността, като заплахата, като среда, в която човек може да бъде очернен, впечатлява другите. Защо тогава ни занимава връзката между спиралата на мълчанието и общественото мнение не толкова в аспекта на средата, в която се раздават лаври, а по-скоро на обществеността, като заплахата, като застрашителна съдебна инстанция? Тъй като само заплахата, страхът на индивида, че би могъл да се окаже сам, както Медисън проникновено сочи, обяснява и мълчанието, което установяваме в нашия тест във влака, но и при други проучвания. Става дума за онова мълчание, което оказва такова голямо влияние върху формирането на общественото мнение.

Революционните времена изострят способността да се усеща обществеността като заплахата.

Възможно ли е способността да се възприема обществеността като заплахата, както при Джон Лок, така и при Джеймс Медисън, да се изостря от революциите, които всеки от тях е преживял? Повишено внимание към собственото поведение, така че човек да не се изолира, се изискват най-вече във времена на бурни промени. Повечето хора се чувстват добре, доколкото не се изправят срещу предизвикателствата, не са обрулени от виелицата на общественото мнение, не са въвлечени във върхушката на спиралата на мълчанието. Това, което човек трябва да премълчава на обществено място, е тъй близко до ума, че конформизмът би могъл да се оприличи с атмосферното налягане, под чието натиск човек живее, без да си дава сметка за това. Но, във времена, предхождащи и съпътстващи революциите, под въздействието на един двояк опит, когато на правителствата бъде отнета подкрепата на мнението, и в крайна сметка те паднат, и когато отделният индивид, лишен от увереността какво да подкрепя и какво не, търси как да се приспособи към новото – в такива размирни времена силата на общественото мнение се усеща най-добре, а адекватните понятия за това биват открити.

През 1661 Гленвил въвежда понятието "климат на мнение"

Всичко това не означава, че в мирни времена законът за мнението, или репутацията, наситен с наказания и награди, важи с пълна сила. Невероятно изглежда, също така, че английският социален философ Йозеф Гленвил разкрива в мирно време онзи точен израз, който въвежда в публикувания си през 1661 г. "Трактат за суетата на догматизма" като понятието "климат на мнение" – "climates of opinion", подчертавайки го в текста с курсив. "Догматизмите – пише той – не считат за възможно нищо, което не им изглежда вярно и, което, откакто са проходили, им се струва единствено мислимо. Човек трябва да е опознал различни климати на мнение, за да се освободи от тази суета." ¹⁰

Климатът на мнение – ние несъмнено ще приемем това за модерна дума, за пръв път се появява в наше време. Това се дължи на нашия усет, сравним с този на Джозеф Гленвил, за всички изменчиви взаимоотношения и колебливи представи. Без промени, понятието "климат" би било неинтересно и абстрактно за нас, но като имаме предвид опита от наше време, можем да посочим ясно, защо този израз ни се струва тъй точен: Климатът обхваща индивида отвън изцяло, човек не би могъл да го отдели: при все това той остава в него, което влияе върху неговото състояние. Спиралата на мълчанието е своеобразна реакция на промените, които настъпват в климата на мнение. В понятието "климат на мнение", в много по голяма степен от общественото мнение, се съдържа представата за честотата на разпределение, на силното взаимодействие мажду различни и най-противоречиви тенденции. Тук се има предвид едно поле, едно пространство, при това естествено, наситено с общественост. Струва си, следователно, във време на революции – в това число и нашите – да се изследва общественото мнение.

Декарт, като интуитивен откривател на спиралата на мълчанието.

При съвсем различни от Гленвил условия, в Англия живее цитираният, възхваляван и препоръчван с неговите съчинения френски философ Декарт. Ако е вярно, че в революционни времена обществеността се схваща повече като заплаха, докато във времена, характеризиращи се с порядък в отношенията, като сфера, в която човек може да се отличи, то Декарт е илюстрация за казаното. Той се изявява като интуитивен откривател на спиралата на мълчанието, като процес, съдействащ за формирането на ново, тепърва зараждащо се обществено мнение. Става дума за това, както казваме днес, човек да се утвърди, а и философът Декарт не е бил чужд на грижата за лична слава. През 1640 г. той изпраща своя труд "Meditationes de prima philosophia" на "най-мъдри и видни господа от Сорбоната", с придружаващо го писмо. В него, позовавайки се на техния висок авторитет сред обществеността, той ги моли да станат "обществени свидетели" на неговите идеи. Тази молба, както сочи, той отправя не само "за да могат и останалите одухотворени и начетени глави да се присъединят към Вашата оценка", но най-вече и за това "мислещите по друг начин да изгубят куража да оспорват, че дори и сами да се застъпят в полза на основанията, които според личните им наблюдения, биват приемани за доказателство от всички умни хора, за да не създадат впечатление, че самите те се заблуждават".¹¹